

УДК 342.228:94:378.017(477)

Шаповалов Г. І.¹, Козак В. С.²

¹ д-р іст. наук, проф. НУ «Запорізька політехніка»

² студ. гр. М-314 НУ «Запорізька політехніка»

ТРИЗУБ ЯК ОБ'ЄКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

На час прийняття тризуба гербом нової держави України, ще не існувало повноцінного наукового дослідження історії цього символу. Це призвело до того, що за роки незалежності в Україні поширилися і утвердилися сумнівні, а подекуди і шкідливі наративи щодо походження та значення цього сакрального княжого символу. По-перше, широкому загалу суспільства не було запропоновано простого і зрозумілого пояснення того, що тризуб означає. Стаття 20 Конституції України про герб держави констатує кому належав цей знак у вигляді тризуба, але, на жаль, не пояснює що він означає і символізує. По-друге, досі тривають дискусії щодо часу та місця виникнення тризуба та часів його потрапляння на українські землі. І, нарешті, по-третє, найважливіше питання залишається без відповіді, куди подівся, такий, політично важливий княжий символ Імперії Русь після X – XI ст. та як «відродився» на початку XX у якості герба УНР? Відповіді були потрібні, адже йдеться про надважливі державотворчі речі, про історичну тяглість сучасного державного герба України, тобто про об'єкт національної ідентичності українців.

Усвідомлення всіх небезпек та викликів навколо ситуації, яка склалась із станом дослідження історії тризуба в моменті розвалу срср і виникнення нової держави України та її герба, призвели до наступного. Двоє українських істориків Олександр Белов (м. Київ), голова Ради з питань інформаційної безпеки при Президентові України, директор Національного інституту стратегічних досліджень (1996 – 2001 рр.), генерал-лейтенант, доктор соціологічних наук і один із авторів, зосередили свою спільну наукову діяльність на дослідженні історії українського тризуба.

За більше ніж 30 років вони, залучаючи всі види історичних джерел, переконливо довели існування сталої традиції збереження та активного використання похідної від тризуба язичницько/християнської символіки в усі періоди української історії. Зокрема, доведено, що після язичницького тризуба князя Володимира, у княжій символіці його синів виникають знаки, в яких двозуби і тризуби поєднуються з хрестом. Адже йдеться про символіку, яка уособлює добу двовір'я. Особливим символізмом вирізняється знак на монетах князя Ярослава. Окрім тризуба та хреста він має всі ознаки корабельного якоря. Це пояснюється історичним фактом хрещення князем Володимиром своєї держави мощами папи римського св. Климента. Римські язичники стратили його в Криму біля Херсонесу через утоплення якорем у Чорному морі. Відтоді у християнській символіці виникає святокLEMENTівський хрест у вигляді хреста на якорі. Після хрещення на українських землях від XI і до кінця XIV ст. широко відома символіка, яку характеризує одночасне використання і поєднання зображень тризубів з хрестом або якорем, а іноді всіх разом в одному символі. Важливо, що при цьому роги якоря дуже часто зображувалися у вигляді тризубів. Це явище пізніше потужно вплине на формування середньовічної української княжої, церковної, гетьманської та іншої геральдики. Особливо яскраво це проявилось у княжому гербі гетьмана Івана Мазепи в другій половині XVII ст.

У XVIII – XIX ст. символи тризуба та хреста-якоря зберігалися та використовувалися в українському духовному житті. Цими символами прикрашали бані церков та храмів. Існувала народна традиція встановлення на кладовищах кам'яних надгробків у вигляді христів-якорів. Нанесення зображень подібних сакральних символів у якості оберегів при спорудженні церков та хат етнографи фіксували в селах в XIX – XIX ст. Від часів УНР тризуб стає національною українською символікою. Традиція українського герботворення зберігалася протягом XX ст. в середовищі української діаспори і, зокрема, Українським урядом в екзилі. За часів виникнення Карпатської України та в роки Другої світової війни українці відродили свою національну символіку і використовували її у якості герба.

Нещодавно запорізьким дослідникам історії тризуба вдалося відкрити і його головну таємницю. На кам'яному ідолі язичницького бога грози Перуна,

часів праукраїнської черняхівської культури II – V ст. ними було відкрито зображення тризубів. А це означає, що тризуб є символом зброї бога грози Перуна блискавкою/громовицею. Відповідно, знак влади князя Володимира у вигляді тризуба символізує блискавку.

Вся, більш ніж тисячолітня історія українського тризуба, свідчить про те, що в особливо важливі періоди боротьби нашого народу за волю і незалежність саме цей символ ставав потужним об'єднавчим чинником. Тризуб, як основний вияв споконвічної української сакральної культури, є головним маркером нашої національної ідентичності. А це означає, що сьогодні, в умовах війни за державність і незалежність України, він, як об'єкт національної ідентичності українців, набуває характеру найважливішої патріотичної та духовної зброї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белов О. Ф., Шаповалов Г. І. Український тризуб: історія дослідження та історичний ре конструкт / О. Ф. Белов, Г. І. Шаповалов / НАН України. Ін-т археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. - Київ-Запоріжжя: Дике Поле, 2008. – 264 с.
2. Белов О. Ф., Шаповалов Г. І. Історія Державного герба України. До 20-ї річниці незалежності України: Науково-методичний посібник до виставки / О. Ф. Белов, Г. І. Шаповалов. - Запоріжжя: АА ТанDEM, 2011. – 92 с.
3. Белов О., Дедков М., Шаповалов Г. Іванковецький ідол Перуна з Хмельниччини – унікальне джерело до ранньосередньовічної історії українського тризуба / О. Ф. Белов, М. В. Дедков, Г. І. Шаповалов // XVII Подільська наукова історико-краєзнавча конференція: матер. наук. істор.-краєзн. конф. Хмельницький: ХКТЕІ, 2023. - С. 77-85.